

следователя по проведению следственных (розыскных) и негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: Уголовный процессуальный кодекс Украины, досудебное расследование, следствие, уголовное производство, негласное следственное (розыскное) действие, прокурор, следователь, суд, следственный судья.

Stashchak M. V., Rybak O. G. Keeping human rights and freedoms during the operative and search guaranteeing of pre-trial investigation

The author attempts with the means of theoretical and empirical material to analyze and to ascertain the contents of human rights and freedoms observance during the process of operative and search guaranteeing of pre-trial investigation. In respect of this the subject of the research is disclosed through the prism of such elements as: guaranteeing security of criminal proceedings' participants; exercising investigator's assignments as to realizing investigative (search) and secret investigative (search) actions.

Subject and theme is keeping of human rights and freedoms during the operative and search guaranteeing of pre-trial investigation. The purpose is to determine the peculiarities of human rights and freedoms observance during the operative and search guaranteeing of pre-trial investigation. Methods are comparative, formal and logical. The relevance of the research is its novelty and a lack of elaboration of criminal procedural rules concerning the institution of secret investigative (search) actions in Ukrainian legislation. The results of the research are presented in the analysis and comparison works of foreign and domestic scientists representing various fields of law. The field of implementation is criminal and procedural law, operative and search activity, criminalistics. The practical value of the paper is that some provisions of the article may be used while preparing amendments into the criminal and procedural law, writing monographs or educational and methodical manuals. The conclusions are that the analysis proves a lack of theoretical and practical elaboration of the issues connected with features of secret investigative (search) actions. That is why some ways of improving practical workers' activity while secret investigative (search) actions are offered in the article.

Keywords: Criminal Procedural Code of Ukraine, pre-trial investigation, investigation, criminal proceedings, secret investigative (search) action, prosecutor, investigator, court, investigating judge.

УДК 343.915(477)

О. В. Федосова

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Розглянуто сучасний стан та динаміку злочинності неповнолітніх. На основі проведеного аналізу статистичної звітності МВС України та наукових досліджень визначено її тенденції, що дозволить сформулювати обґрунтовані пропозиції з удосконалення протидії злочинності неповнолітніх.

© Федосова О. В., 2013

Ключові слова: стан, тенденція, злочинність, неповнолітній, розслідування, злочин.

Злочинність неповнолітніх на сьогодні є нагальною проблемою суспільства. Детермінантами її існування є економічний стан суспільства, зокрема затяжна економічна криза в промисловості, аграрному секторі, значний спад виробництва та обумовлені ним зниження життєвого рівня населення, безробіття, низька платоспроможність, збільшення злочинів. Таким чином, показники злочинності неповнолітніх відбивають певною мірою ситуацію в суспільстві загалом.

Стан протидії злочинам, які вчиняються неповнолітніми, перебуває на посиленому контролі керівництва держави і Міністерства внутрішніх справ України. Вони розглядають протидію злочинності неповнолітніх як один із головних напрямків своєї діяльності. На кінець 2012 року у підрозділах кримінальної міліції у справах дітей органів внутрішніх справ України перебувають 14213 дітей, з них близько 1 тис. – дівчата. Стільки ж утримується дітей, яким не виповнилося 11 років, а також 1557 підлітків віком від 11 до 14 років, 5665 дітей віком від 14 до 16 років та 6814 – від 16 до 18 років.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 № 1039-р затверджено План заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції в Україні, яким передбачено з 2011 по 2016 рік певні дії з удосконалення системи профілактики дитячої злочинності, запровадження інноваційних методів і форм роботи з дітьми, схильними до вчинення правопорушень, сприяння програмі відновного правосуддя щодо неповнолітніх, надання правової допомоги, запровадження додаткових форм впливу на неповнолітніх правопорушників шляхом їх залучення до суспільно корисної праці.

Прагнення України стати повноправним учасником міжнародного співтовариства призвело до ратифікації низки міжнародних документів, що стосуються захисту прав неповнолітніх, які вчинили злочин. Україна взяла на себе виконання обов'язків, передбачених Конвенцією ООН про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. Втілення у життя вимог цих документів потребує від Української держави невідкладних дій, спрямованих на пріоритетне ефективне вирішення проблем дитинства [1].

Базовим законодавчим документом в усіх аспектах права виступає Конституція України, нормами якої встановлено і гарантовано охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та людини. Базовий документ держави є правовою основою для розробки і розвитку інших законодавчих актів, галузей національного права, прийняття підзаконних відомчих нормативних актів, втілення спеціальних програм і заходів [2].

Що стосується науки, то її внесок у розробку цієї проблематики не можна ще визнати задовільним, хоча останнім часом намітилися

позитивні зрушення. У юридичній літературі розробка проблем протидії злочинності неповнолітніх та практики досудового розслідування злочинів належить таким вченим, як Ю. В. Александров, І. М. Васильківська, А. О. Джужа, В. П. Ємельянов, Є. Д. Лук'яничков, Г. М. Омеляненко, Н. В. Павлюк та ін. [3–9].

Однак, незважаючи на значний внесок названих науковців у дослідження проблем протидії злочинності неповнолітніх, слідча практика недостатньо забезпечена теоретичними узагальненнями й науково обґрунтованими рекомендаціями з методики досудового розслідування злочинів, що вчиняються за участю неповнолітніх. Недостатнє дослідження методологічних засад щодо виявлення і розслідування вказаних злочинів негативно відображається і на фактичному виконанні цієї функції правоохоронними органами.

Мета цієї публікації полягає у необхідності розгляду сучасного стану, ознак і динаміки злочинності неповнолітніх в Україні, а також заходів щодо протидії їй. Звернення до цього питання продиктоване бажанням на основі проведеного аналізу статистичної звітності МВС України та наукових досліджень визначити сучасний стан і тенденції злочинності неповнолітніх, що дозволить сформулювати обґрунтовані пропозиції з удосконалення діяльності органів внутрішніх справ у протидії таким діям.

Для визначення тенденцій розвитку злочинності неповнолітніх в Україні важливим є аналіз статистичних даних МВС України, що відображають її стан і динаміку за сучасних умов [10].

Аналіз стану і динаміки виявлення злочинів, учинених неповнолітніми упродовж останніх років, свідчить про те, що з 2006 до 2009 рр. відбувався спад злочинності неповнолітніх із 15 234 до 11 024 або на 27,6 % зареєстрованих правопорушень, учинених дітьми. Але з 2010 року відбулося її зростання, яке продовжилось в 2011 р. (до 17 342). Після цього рівень кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, знову зменшився. Упродовж 2012 року неповнолітніми або за їх участю скоєно 14 238 злочинів. Стоєвоно дітей учинено 9 677 злочинів, у тому числі 2885 – тяжких та особливо тяжких. Щодня підлітки в Україні вчиняють понад 100 злочинів, у тому числі одне вбивство або злочин із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, одне зґвалтування, два-три розбійні напади, вісім пограбувань, сімдесят крадіжок приватного та державного майна.

Характеризуючи саме поняття злочинності неповнолітніх, треба мати на увазі, що умовні вікові межі (від 14 до 18 років) інколи створюють труднощі під час аналізу процесів і явищ, що впливають на тенденції цієї злочинності та у порівнянні її з показниками дорослої злочинності. Зокрема, ряд процесів і явищ, які впливають на злочинність неповнолітніх, охоплює вікову групу дітей, котрі не досягли віку кримінальної відповідальності (до 14 років), вікову групу від 18 до 21 і від 21 до 25 років (так званих молодих дорослих).

Це вимагає вивчення тенденцій злочинності неповнолітніх, розробки пропозицій щодо її профілактики з урахуванням даних про правопорушення серед дітей і молодших підлітків (вікова група 10–13 років), а також у середовищі молодих дорослих.

За соціально-демографічним станом злочинність серед неповнолітніх у 2012 р. виглядала таким чином: у вчиненні злочинів брали участь 3 123 дітей віком 14–15 років, або 1,6 % від загальної кількості дітей цього віку в Україні, а також 7 580 дітей віком 16–17 років (3,9 %); 2 260 із загальної кількості дітей, які брали участь у вчиненні злочинів, – це учні, студенти навчальних закладів віком 14–15 років (28,5 %), 3 686 дітей – віком 16–17 років (46,6 %).

Слід мати на увазі, що на стан, структуру, динаміку злочинності серед неповнолітніх істотно впливають деякі демографічні характеристики регіону: чисельність неповнолітнього населення; частка в них різних соціальних груп; чисельність неповних та неблагополучних сімей; частка дорослого населення із низьким культурно-освітнім рівнем та інші умови життя та виховання неповнолітніх. Серед усіх регіонів держави зростання злочинності серед дітей, у тому числі тяжких та особливо тяжких правопорушень, у 2012 р. відмічалось у Волинській області (+15,6 %), Автономній Республіці Крим (+5,8 %) та м. Києві (+2,9 %). Кількість кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, зменшилася в Миколаївській (-29,2 %), Луганській (-27,5 %), Київській (-27,3 %), Чернігівській (-25,7 %), Івано-Франківській (-25,1 %) областях, а також на Південно-Західній (-47,8 %), Донецькій (-30,8 %) Львівській (-28,9 %) заізвицях.

Дослідження тенденцій злочинності неповнолітніх свідчить, що порівняно з дорослими вона відрізняється високим ступенем активності та динамічністю. За різними даними частка неповнолітніх у загальній злочинності складає від 8 до 12 %. Порівняно зі злочинами дорослих неповнолітні вчиняють злочини, що характеризуються менш тяжкими наслідками і взагалі меншим ступенем суспільної небезпечності/ Це, насамперед, кримінальні правопорушення корисливо-насильницької спрямованості.

За останній рік рівень злочинності серед дітей за окремими видами злочинів мав таку тенденцію.

Збільшення у структурі неповнолітньої злочинності відбулося щодо незаконного заволодіння транспортним засобом (+19,9 %) та спричинення умисного тяжкого тілесного ушкодження (+2,8 %). У цілому групова злочинність серед дітей зросла на 4,8 % (з 4 531 за 2011 р. до 4 760 у 2012 р.). Однак при цьому зменшилася на 12,1 % кількість неповнолітніх, які раніше вчиняли правопорушення.

Менше зареєстровано окремих категорій злочинів: за вчинення крадіжок зниження склало -19,6 % (з 11979 до 9629), в тому числі із квартир – на -28,1 % (з 920 до 661), хуліганств – на -22,9 %

(з 572 до 441), грабежів – на -22,7 % (з 1 471 до 1 137), зґвалтувань – на -20,7 % (з 53 до 42), вимагань на -17,2 % (з 404 до 339), розбоїв – на -12,7 % (з 284 до 252), умисних вбивств – на -8,4 % (з 59 до 54), у тому числі двох або більше осіб – на 77,7 % (з 9 до 2).

Крім того, відбулося зниження вчинених неповнолітніми правопорушень у сферах: обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – на 7,5 % (з 998 до 816), а також незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами – на 7,5 % (з 93 до 86). Зареєстровано 105 кримінальних правопорушень, пов'язаних зі схилянням дітей до вживання наркотичних засобів, що на 12 або 10,2 % менше порівняно з 2011 р. За 2012 р. до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів цієї категорії притягнуто 85 дорослих осіб і 9 дітей, відносно 49 осіб обрано як запобіжний захід взяття під варту.

Суттєвою ознакою злочинності неповнолітніх є те, що вона набуває в Україні дедалі більш *організованого, групового характеру*. Частка корисливих злочинів із застосуванням насильства, скоєних у групі, становить від 50 до 80 %. Найбільш розповсюдженими є злочини, які мають корисливо-насильницьку спрямованість: розбій, грабїж, шахрайство, вимагання, вбивство з корисливих мотивів. Кримінальні молодіжні угруповання різних ступенів організованості виявлені у всіх великих обласних центрах країни. Вони утворюються за місцем навчання чи проживання молоді.

У 2012 р. 1 576 осіб віком 14–15 років (4,4 %) та 3 183 особи віком 16–17 років (9,0 %) брали участь в учиненні злочинів у складі груп із двох та більше осіб. Групи, до яких належали тільки неповнолітні, становлять 65,2 %; групи, у злочинах яких брав участь дорослий (дорослі), – 25,8 %; групи дорослих, у діяльності яких брали участь неповнолітні, – 9,0 %.

Рецидивна злочинність серед цієї категорії осіб виглядає таким чином. Повторно вчинили злочини 678 або (0,7 %) дітей віком 14–15 років та 2 215 віком 16–17 років (2,4 %). Структура рецидиву за видами злочинів свідчить, що більшість злочинів – це хуліганство, тілесні ушкодження, крадіжки. Хоча зберігається потенційна можливість учинення особливо тяжких злочинів особами, що відбули покарання, зокрема у вигляді позбавлення волі на строк більше 5 років. У структурі рецидивної злочинності слід виділити також рецидив чоловічий і жіночий. Частка останнього удвічі нижча, аніж серед засуджених у цілому.

Істотно впливає на рівень злочинності *втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність*. Особливо небезпечними є дії, спрямовані на втягнення осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, у злочинні групи, у вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, із застосуванням насильства та які посягають на статеву свободу і статеву недоторканність особи. Важливим

засобом запобігання цьому негативному явищу є правильне застосування законодавства про відповідальність за втягнення дітей у злочинну чи іншу антигромадську діяльність [11].

Аналіз статистичних показників свідчить про те, що упродовж 2012 р. порівняно з попереднім роком дещо зменшилась кількість зареєстрованих правопорушень, передбачених ст. 304 КК України. У звітному періоді по Україні зареєстровано 1 668 таких правопорушень, що на 281 (14,4 %) менше від рівня 2011 р. Із зазначеної вище кількості злочинів: 1 436 (-120, -18 %) – втягнення дітей у злочинну діяльність; 176 (+38, +21,5 %) – втягнення у пияцтво; 20 (-34, -63 %) – у зайняття жебрацтвом; 2 (-1, -33 %) – у зайняття азартними іграми.

Усього встановлено 1 077 осіб, які вчинили такі правопорушення, що на 200 менше (11,7 %), ніж у 2011 р. Протягом 2012 р. слідчими підрозділами ГУМВС, УМВС розслідувано 1 634 злочини вказаної категорії проти 1 949 (-315 до рівня минулого року, -16,1 %) у 2011 р. Закінчено досудові розслідування 1640 (-243, -12,9 %) правопорушень вказаної категорії, за матеріалами яких притягнуто до відповідальності 1 077 (-200, -15,6 %) осіб.

Ще однією гострою проблемою для суспільства і держави є дитяча порнографія. За оцінками експертів, до групи ризику потрапляють насамперед діти, які зазнають насильства у сім'ї або діти-бродяги. Також ризиковими групами виступають діти-наркомани, діти-сироти, вихованці шкіл-інтернатів, безпритульні або діти з неблагополучних сімей. Особливо уразливими для порнографічного бізнесу є малолітні втікачі з неблагополучних сімей, самотні й позбавлені підтримки в суспільстві з боку дорослих. За 2012 р. органами внутрішніх справ України зареєстровано 765 (+77) правопорушень, передбачених ст. 301 КК України, із них 197 вчинено особами, які раніше вчиняли злочини, 9 – групою осіб, і 10 – неповнолітніми або за їх участю. Цей показник збільшився на 77 злочинів або на 10 % порівняно з 2011 р.

Протягом 2012 р. у провадженні слідчих перебували 877 (+66) кримінальних проваджень про злочини вказаної категорії, що на 7,5 % більше, ніж попереднього року. Із указаної кількості закінчено провадженням 537 (-156) кримінальних проваджень проти 693 у 2011 р. (-22,5 %). У вчиненні цих злочинів викрито 328 осіб, з яких 22 обрано запобіжний захід – тримання під вартою. За зареєстрованими кримінальними провадженнями цієї категорії виявлено 11 випадків, де злочини вчинено безпосередньо дітьми.

У зв'язку зі зменшенням кількості правопорушень, учинених неповнолітніми, відмічається і зменшення кількості розслідуваних стосовно них проваджень. Так, упродовж 2012 р. слідчими ОВС досудове розслідування проведено у 7 925 кримінальних провадженнях про правопорушення, вчинені неповнолітніми, проти 9 362 у 2011 р. (-15,3 %).

Актуальним є стан розслідування кримінальних правопорушень щодо малолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. Усього саїдчими підрозділами ОВС України у 2012 році розслідувано та направлено до суду на підставі ст. 7-3 старого КПК України 1961 р. 596 кримінальних проваджень на 670 осіб. За видами правопорушень закінчено 2 кримінальних провадження стосовно 2 малолітніх про заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, 5 – про розбійні напади проти 6 малолітніх, 7 – про умисні вбивства малолітніх, 10 – про хуліганства стосовно 13 малолітніх, 31 – про грабежі стосовно 34 малолітніх, 341 – про крадіжки стосовно 397 малолітніх та 190 проваджень про інші злочини стосовно 211 дітей, які не досягли віку, з якого можлива кримінальна відповідальність.

Таким чином, організаційні та управлінські заходи, які вживаються щодо протидії злочинності неповнолітніх на місцях, є ще недостатніми. Про це свідчать проведені перевірки діяльності підрозділів ОВС у відповідності до наказу Генеральної прокуратури України від 01.11.2012 № 16гн «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» [12]. Необхідно зазначити, що якість та ефективність роботи органів досудового розслідування значною мірою залежить від організації взаємодії з оперативними працівниками, уповноваженими органами у справах сім'ї та молоді, іншими державними органами та установами, а також громадськістю [13]. Покращання роботи за цим напрямком позитивно вплине на стан профілактики правопорушень, що вчиняються у середовищі неповнолітніх.

На закінчення хотілося б відзначити, що злочинність неповнолітніх за значних масштабів поширення вимагає рішучих, енергійних і цілеспрямованих заходів для її попередження. Для цього важливо постійно удосконалювати форми і методи роботи органів внутрішніх справ, забезпечувати належним чином їх пріоритетне кадрове поповнення і матеріально-технічне оснащення. Завдання полягає насамперед у зниженні рівня злочинності неповнолітніх, недопущенні негативного впливу неповнолітніх злочинців на інших підлітків і поповнення ними рядів дорослих злочинців-рецидивістів.

Список використаних джерел: 1. Декларація прав дитини : прийн. і проголош. у резолюції 1386 (XIV) Ген. Асамблеї ООН від 20 лист. 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384. 2. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. 3. Александров Ю. В. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності неповнолітніх / Ю. В. Александров // Кримінологія і профілактика злочинів : зб. наук. ст. – К., 2000. – С. 52–54. 4. Васильківська І. Запобігання злочинності неповнолітніх: деякі аспекти / І. Васильківська // Право України. – 2004. – № 1. –

С. 95–101. **5.** Психологічні засади запобігання злочинам неповнолітніх : метод. рек. / [уклад.:] В. В. Юсупов, С. М. Корж, А. О. Джука. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 29 с. **6.** Голіна В. Проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх з психічними аномаліями / В. Голіна, В. Ємельянов, П. Петрюк // Право України. – 2005. – № 10. – С. 74–76. **7.** Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних / Е. Д. Лукьянчиков. – К. : Освіта, 1990. – 51 с. **8.** Омеляненко Г. М. Провадження у справах про злочини неповнолітніх як диференціація кримінально-процесуальної форми : навч. посіб. / Г. М. Омеляненко. – К. : Атіка, 2002. – 128 с. **9.** Павлюк Н. В. Особенности допроса несовершеннолетних / Н. В. Павлюк // Питання боротьби зі злочинністю. – Вип. 8. – 2004. – С. 176–178. **10.** Аналітична довідка щодо узагальнення стану розслідування кримінальних проваджень про злочини, вчинені дітьми або за їх участю за 2012 рік : лист ГСУ МВС України від 31 січ. 2013 р. № 13/1–131. – Служб. док. **11.** Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : постановою Пленуму Верховного Суду України від 27 лют. 2004 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/7EC8DB48148F1846C3256E6A00312BDE?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=7EC8DB48148F1846C3256E6A00312BDE&Count=500&>. **12.** Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей : наказ Ген. прокуратури України від 1 листоп. 2012 р. № 16гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=181060. **13.** Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14 серп. 2012 р. № 700 // Збірник нормативно-правових актів України, що регламентують окремі питання кримінального провадження : [упор. С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, В. І. Фаринник та ін.] ; за заг. ред. В. І. Сліпченка. – К. : ТОВ «АРТ-Дизайн», 2012. – С. 101–113.

Надійшла до редколегії 19.12.2013

Федосова Е. В. Современное состояние и тенденции преступности несовершеннолетних в Украине

Рассмотрено современное состояние и динамика преступности несовершеннолетних. На основе статистической отчетности и научных исследований определены ее тенденции, что позволит сформулировать обоснованные предложения по совершенствованию противодействия преступности несовершеннолетних.

Ключевые слова: состояние, тенденция, преступность, несовершеннолетний, расследование, преступление.

Fedosova O. V. Current state and tendencies of juvenile delinquency in Ukraine

The current state and dynamics of juvenile delinquency are researched. Its tendencies are determined on the basis of completed analysis of statistical reports of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and scientific researches. It is proved that the state of counteraction to crimes committed by juveniles is on the intensified control of the state leadership and of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine considering countering juvenile crime as one of the main directions of their activity. These directions of internal affairs agencies' activity involve implementation of innovative methods and forms of work with children, who are likely to commit offenses, promoting restorative justice program for juveniles, providing legal assistance, implementation of additional forms of influence on juvenile offenders by engaging them into socially useful work. Analysis of the state and dynamics of detecting crimes committed by juveniles in recent years, testifies of their reduction. Less larceny, robberies, riots, rapes, cases of brigandage and murders are registered. Involving minors into criminal or other antisocial activity significantly affects the level of crime. The state of investigating criminal offenses against minors, who committed socially dangerous acts up to attainment the age, when criminal liability is possible, is very relevant. Child pornography is another urgent issue for the country, as well as for the society. An essential feature of juvenile crime is that it gets increasingly organized, group character in Ukraine. The challenge is primarily in reducing crime, preventing negative impacts of juveniles on other teens enlarging the rate of adult old offenders.

Keywords: state, tendency, delinquency, juvenile, investigation, crime.

